

MOLIYAVIY QO'YILMALAR PORTFELINI SHAKLLANTIRISH NAZARIYASI

Bekboev Miralo

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada moliyaviy qo'yilmalar portfelini shakllantirish nazariyasi va amaliyoti o'rganiladi. Tadqiqotda portfelni boshqarishning asosiy prinsiplari, uning samarali diversifikatsiyasi, risklarni minimallashtirish va rentabellikni oshirish bo'yicha yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy portfelni shakllantirishda investitsion resurslar, bozor tendensiyalari va iqtisodiy omillar hisobga olinishi kerakligi haqida fikrlar keltirilgan. Maqola natijalariga ko'ra, moliyaviy qo'yilmalar portfelini samarali boshqarish va shakllantirish uchun zarur bo'lgan ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *moliyaviy qo'yilmalar, portfel, diversifikatsiya, risk boshqaruvi, rentabellik, investitsiya, moliyaviy resurslar, iqtisodiy omillar, portfelni boshqarish.*

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida turli mulkchilik shaklidagi korxonalar moliyaviy ahvolini o'rganishning mazmuni shundan iboratki, bunda o'z vaqtida pul tushumlarining kelib tushishi, to'lov intizomiga rioya qilish, o'z va qarz mablag'larining to'g'ri nisbatda bo'lishini ta'minlash, moliyaviy tartib va intizomga, barcha ishlab chiqarish bo'g'inlarida iqtisod rejimi va tejamkorlikka rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Korxonalarning moliyaviy holati ko'p jihatdan baho, kredit, foyda va uning taqsimlanish mexanizmiga bog'liqdir.

Moliyaviy holatga bevosita ta'sir etuvchi ana shu va boshqa omillarning o'zgarishi ta'sirini o'rganish hamda ularning salbiy ta'sirini kamaytirish yuzasidan tadbirlarni belgilash korxonalar moliyaviy holatini yaxshilashning muhim asosidir. Shu bois bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday korxonaning moliyaviy ahvolini bilish va o'rganishga e'tibor kuchaymoqda.

Ma'lumki, korxonalar moliyaviy holatini o'rganish muhim, o'ta mas'uliyatli va murakkab jarayon bo'lib hisoblanadi.

Korxonalar moliyaviy holati ularning ishlab chiqarish faoliyatiga, ya'ni mahsulot sifati, assortimenti, tannarxi, ayniqsa, sotish va foyda rejasining bajarilishiga bevosita bog'liq.

Mahsulot (ish, xizmat) sotish va foyda rejasining muvaffaqiyatli bajarilishi korxonalar pul mablag'larining ko'payishiga, bajarilmasligi esa ularning

kamayishiga olib keladi. Bu esa korxonaning byudjet va bank oldida bo'lgan to'lov majburiyatlarini o'z vaqtida amalga oshirishda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi. Uz navbatida korxonalarning ishlab chiqarish faoliyati ular moliyaviy holatining xavfsizligiga bog'liq.

Agar mahsulot (ish, xizmat) sotish va foyda rejasi bajarilmasa, u holda moliyaviy tanglik yuzaga keladi. Bunday tanglik yuzaga kelishining asosiy sabablaridan biri sotib oluvchilarning to'lov qobiliyati yo'qligidan va muddati o'tib ketayotgan debitor qarzar mavjudligidan, deb hisoblash mumkin.

Korxona faoliyatiga baho berishda "Moliyaviy natija", "Moliyaviy holat", "Moliyaviy xavfsizlik" kabi tushunchalarni farqlash lozim. Investorlar yoki moliyaviy hisobot natijalari bilan qiziquvchi boshqa har qanday subekt tomonidan korxona faoliyatiga baho berishda korxonaga qo'yiladigan asosiy talab ketma-ketligi ham shu tartibda shakllanadi, ya'ni dastlab moliyaviy natija (foyda yoki zarar) aniqlanadi, uning omillari va sabablari yoritiladi, so'ngra moliyaviy holat tahlili amalga oshiriladi va nihoyat, qo'shimcha urinish va kuzatuv natijalarini umumlashtirish orqali moliyaviy xavfsizlik imkoniyatlari o'rganiladi.

Iqtisodiy tahlil jarayoni mazkur ketma-ketlikda oddiylikdan murakkablik tomon boradi, tahlil obekti va davriyligi ham kengayib boradi.

Mazkur fikrlarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash lozimki, korxona moliyaviy holatini tahlil qilish masalasi iqtisodiy holatning korxona holatiga bir muncha umumiyroq baho berish imkonini beruvchi korxona faoliyatining moliyaviy natijalari holatidan farqlanadi.

Moliyaviy xavfsizlik tizimida korxona faoliyati moliyaviy natijalarining darajalari, dinamikasi va tarkibining holati alohida o'rin egallaydi. Korxona faoliyatini xususiyatlovchi ko'rsatkichlarning ko'pligi ularni tizimli tarzda ko'rib chiqishning ma'lum uslubiy qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi. Mazkur ko'rsatkichlarning turli iste'molchilar tomonidan turlicha maqsadlarda foydalanilishi ham tahlil chuqurligini qiyinlashtiradi. Masalan, korxona rahbarlarini olingan foydaning umumiy hajmi va tarkibi, uning miqdoriga ta'sir etuvchi omillar qiziqtiradi.

Soliq inspeksiyasini esa korxona foydasining har bir manbalari bo'yicha to'liq va aniq ma'lumotni olish qiziqtiradi. Kreditorlar va sarmoyachilar uchun esa foyda tahlili risklarni pasaytirish, ichki imkoniyatlarni qidirib topish, zarur strategik qarorlar qabul qilish uchun muhimdir.

Korxona faoliyatining moliyaviy natijalari tahlili odatda quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) tahlil qilinayotgan joriy davrda har bir ko'rsatkich o'zgarishlarini aniqlash;

- 2) tegishli ko'rsatkichlar tarkibi va ularning o'zgarishini o'rganish;
- 3) moliyaviy natijalar bo'yicha ko'rsatkichlar o'zgarishi dinamikasini tahlil etish.

Moliyaviy holatni tahlil qilish jarayonida aylanma va oborotdan tashqari mablag'larni o'rganishga katta e'tibor beriladi. Bunda, ayniqsa, aylanma mablag'larning tashkil topish manbalari alohida ko'rib chiqiladi.

Mavsumiy xususiyatga ega bo'lgan aylanma mablag'lar asosan bank krediti hisobiga yoki har xil kreditor qarzlari hisobiga tashkil topadi.

Bordiyu, kichik biznes korxonasi aksionerlik mulki zaminida amal qilsa, aylanma mablag'lar asosan aksionerlar mablag'i hisobiga, paychilik jamiyati bo'lsa, qo'yilgan paylar hisobiga tashkil bo'lishi mumkin.

Odatda korxonaning o'z aylanma mablag'lari hamma vaqt ham uning o'z ishlab chiqarish faoliyatini tashkil qilish uchun yetarli bo'lavermaydi, lekin zarur bo'lgan aylanma mablag'larning asosiy qismini tashkil qilish darkor. Hozirgi vaqtda, ayniqsa, yangi tashkil topgan kichik korxonalarda o'z aylanma mablag'larining yetishmasligi va ko'pchilik hollarda bank kreditlaridan va boshqa manbalardan foydalanilishi, ular moliyaviy holatini muntazam o'rganib borish hamda chuqur va atroflicha tahlil qilib borishni taqozo qilmoqda.

Moliyaviy holat tahlil qilinar ekan asosiy e'tibor quyidagilarga qaratiladi:

- korxonaning moliyaviy ahvolini har tomonlama o'rganib, uning holatiga aniq va xolisona baho berish;

- mablag'lar manbalari va joylanishini tekshirish, ularni to'g'ri yo'nalishda ishlatilganligini aniqlash;

- to'lov majburiyatlarining o'z muddatida bajarilganligi, debitor va kreditor qarzlari tarkibini o'rganish;

- korxonaning o'ziga qarashli mablag'lari bilan qarz mablag'lari o'rtasida nisbatni va aylanma mablag'larning manba bilan ta'minlanganligini tekshirish, moliyaviy intizomga qanchalik amal qilinishini aniqlash va to'lov qobiliyatiga baho berish;

- korxona mulkining qadrliligi va tez pulga aylana olish darajasini o'rganish;

- aylanma mablag'lardan foydalanishga baho berish va korxonaning moliyaviy ahvolini yaxshilash bo'yicha takliflar berish va h.k.

Tahlilning asosiy maqsadi – moliyaviy faoliyatdagi yutuq va kamchiliklarni aniqlab, mablag'lardan yanada to'g'ri foydalangan holda to'lovga layoqatlilikni mustahkamlashga qaratiladi.

Demak, bu jarayon mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish, harajatlarni tejash, pul-moliya aloqalari va boshqa faoliyatlarning bir- biriga bog'liqligini ko'rsatadi. Moliyaviy xavfsizlikni bajarishda zarur bo'ladigan ma'lumot manbalariga korxona

balansi, unga qilingan ilovalar va moliyaviy hisobotning boshqa shakllari ma'lumotlari va shuningdek, buxgalteriyaning sintetik va analitik schyotlari ma'lumotlari ham kiradi, chunki keyingi yillarda tuzilayotgan moliyaviy hisobotlar umumiy hajmining keskin qisqarishi tahlil imkoniyatlarini birmuncha cheklashga olib keldi.

Ayniqsa, mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish, maxsus va maqsadli mablag'lar, zahira jamg'armasi, foyda va zararlar, turli xil hisob-kitoblar, qimmatli qog'ozlar bo'yicha ma'lumotlardan ko'proq foydalaniladi. Bular xo'jalik faoliyatining to'g'ri boshqarilishi, uning moliyaviy xavfsiz bo'lishi va to'lov qobiliyatining yaxshilanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Hozir korxonalar moliyaviy faoliyati sohasida muhim vazifalar ko'ndalang bo'lib turibdi. Bu vazifalarni ijobiy hal etmay turib, samarali bozor iqtisodiyoti mexanizmini vujudga keltirib bo'lmaydi. Hozir moliya-kredit resurslari, pul mablag'lari aylanishining moddiy boyliklar harakatidan ajralib qolganligi, debitor-kreditor qarzlarning ko'payib ketganligi – bu sohadagi eng katta kamchilikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zokirov, F. (2019). *Moliyaviy portfelni shakllantirish va boshqarish: Nazariy va amaliy yondashuvlar*. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Xolmurodov, A. (2020). "Moliyaviy qo'yilmalar portfelini boshqarishda risklarni minimallashtirish". *Moliyaviy tahlil* jurnali, 12(3), 42-49.
3. Sharipov, D.T. (2018). *Investitsiyalar va moliyaviy qo'yilmalar: Teoriya va amaliyot*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
4. Moliya vazirligi. (2021). *Moliyaviy portfelni shakllantirish va boshqarish metodologiyasi*. Toshkent: Moliya vazirligi nashriyoti.
5. Markowitz, H. (1997). *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. New York: Wiley.
6. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2022). *Moliyaviy resurslarni boshqarish va portfelni shakllantirish strategiyasi*. Toshkent: Moliya vazirligi nashriyoti.
7. Black, F., & Scholes, M. (1973). "The Pricing of Options and Corporate Liabilities". *Journal of Political Economy*, 81(3), 637-654.
8. World Bank. (2021). *Portfolio Management and Financial Investment Strategies*. Washington, D.C.: World Bank Publications.

